

ре Сирии, в сторону Рабочей партии Курдистана (РПК), получившей статус террористической от турецкого правительства. В таких условиях иракские курды, ранее поддерживавшие своих сирийских братьев, могут многократно усилить эту поддержку, что в итоге поставит крест на попытках Анкары наладить «добрососедские» отношения с руководством Иракского Курдистана. В итоге, такое развитие событий грозит вызвать цепную реакцию среди курдов и, тем самым, обострит и без того сложный для Турции национальный вопрос.

Таким образом, кризис в Сирии, в разрешение которого вовлечены не только региональные державы, но и мировое сообщество, представляет собой крайне тяжелую ситуацию, дальнейшее усугубление которой может стать серьезнейшим препятствием к реализации «неоосманского» видения Ближнего Востока. Турецкое руководство должно понимать тот факт, что любой агрессивный метод в решении данного вопроса, может привести ни к чему иному, как только к негативным последствиям для страны. Особенно нужно уделить особое внимание тому факту, что выступление Турции в этом конфликте со стороны какой-либо конфессиональной позиции абсолютно недопустимо в силу того обстоятельства, что разделение Ближнего Востока на суннитский и шиитский блоки могут сильно ограничить «неоосманские» амбиции Анкары [].

Турция, осознавая региональную обстановку, должна занимать позицию третьей силы и выбрать исключительно политико-дипломатические методы для содействия в решении данного кризиса, основываясь на международном праве, поскольку иные способы в ближайшей перспективе не являются благоприятными в условиях установления регионального лидерства Турции на Ближнем Востоке.

Библиографические ссылки:

1. Политика «нового османизма» Турции и постсоветское пространство [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http:// newsland. ru/news/detail/id/827288/](http://newsland.ru/news/detail/id/827288/);
2. Свистунова И. А. О некоторых последствиях сирийского кризиса для Турции [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http:// iimes. ru/?p=15590](http://iimes.ru/?p=15590);
3. Щегловин Ю. Б. Турция-Сирия: вероятность военного вторжения [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http:// iimes. ru/?p=15727](http://iimes.ru/?p=15727);
4. Гаджиев А. Г. Турция: от политики «ноль проблем с соседями» к политике «хочешь мира, готовься к войне»? [Электронный ресурс] // Режим доступа: [http:// iimes. ru/?p=15262](http://iimes.ru/?p=15262).

УДК 316. 344. 42

Н. А. Дубовик

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛІТ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто проблему формування еліти України. Проведено дослідження особливостей формування сучасної «політичної еліти». Розкрито можливості впливу еліти на розвиток суспільства. Зроблено висновок про те, що «еліта» та «ерзац-еліта» відіграють різні соціальні ролі. Професійність, виключна відповідальність, первинність соціальних та національних інтересів над особистими – це фактори, які сприятимуть могутності і величчю української держави.

Ключові слова: еліта, політична еліта, суспільство, теорія еліт, типологія еліт.

Рассмотрено проблему формирования элиты в Украине. Проведено исследование особенностей формирования современной «политической элиты». Раскрыты возможности влияния элиты на развитие общества. Подано определение понятий «элита» и «эрзац-элита». Сделано вывод о том, что «элита» и «эрзац-элита» отображают разные социальные роли. Профессиональность, исключительная ответственность, первичность социальных и национальных интересов над личностными – это факторы, которые способствуют могуществу и величественности украинского государства.

Ключевые слова: элита, политическая элита, общество, теория элит, типология элит.

A problem of the Ukrainian elite's formation was studied. A research of the specialities of the modern «political elite's» formation was done. The possibilities of the elite's influence to the development of the society were disclosed. A conclusion was done regarding the matter that «elite» and «ersatz-elite» play different social roles. Professionalism, exceptional responsibility,

© Н. А. Дубовик, 2012

antecedence of the social and national interests on personal ones are the factors able to contribute

Keywords: elite, political elite, society, theory of elites, typology of elites.

В сучасних умовах в Україні значно активізується політичне життя, широко застосовуються політичні технології, методи сучасного іміджмейкінгу, загострюється суперництво між політичними силами. Проблема формування нової генерації високопрофесійної, патріотично налаштованої і по-європейськи інтегративної еліти стоїть перед українським суспільством достатньо гостро.

Історія українського народу зазнала трагічних руйнацій, періодів бездержавності, що відобразилося і на розвитку політичного життя в Україні. Як наслідок, маємо низький рівень як масової, так і професійної політичної культури. Формування структур громадянського суспільства, та вироблення у широких кіл населення «політичної культури участі» (Г. Алмонд, С. Верба) знаходиться на початковій стадії. Більшість населення не включена в процес реальної політики, не має уявлення про програмні документи політичних партій, не ідентифікує ті чи інші партії як виразників інтересів певних класів. Розуміння поняття «еліта» та особливо «політична еліта» для України взагалі розмите і потребує ретельного осмислення науковців.

Значний внесок в дослідження еліт зробили попередники теорії еліт Конфуцій, Платон, Н. Макіавелі, Т. Карлейль, Ф. Ніцше. Як цілісна система світогляду, теорії еліт були сформульовані на початку ХХ ст. В. Парето, Г. Моска, М. Вебером, Р. Міхельсом, К. Маносельмоном, Х. Ортега-і-Гассетом, А. Тойнбі, Р. Міллсом та ін.

Наприклад, В. Парето дає таке визначення еліті: це люди, що отримали найвищий індекс у галузі їхньої діяльності. Г. Моска визначає еліту як найбільш активних з політичного погляду людей, зорієнтованих на владу, організовану меншість суспільства, правлячий клас. Х. Ортега-і-Гассет вважає елітою людей, що мають інтелектуальні чи моральні переваги над масою, найвище почуття відповідальності. А. Тойнбі вбачає в еліті творчу меншість суспільства на протигагу нетворчій більшості. Прибічники технологічного детермінізму елітою називають найбільш кваліфікованих спеціалістів, менеджерів і високих службовців у системі бюрократичного управління. Є й інші визначення. Кожне з них відображає певний аспект функціонування цієї групи людей у суспільстві, підкреслює її специфічну та багатогранну роль. За функціями, які вона виконує в суспільстві, еліту поділяють на класи та типи. В цьому напрямку слід виділити роботи західних соціологів та політологів. Наприклад, К. Мангайм виділяє такі типи еліт: політичні, організаторські, інтелектуальні, художні, моральні, релігійні. А. Каплан та Д. Лассуел пропонують типологію еліт за її роллю у суспільстві: ті, хто реалізують офіційну владу; шляхетні; «справедливі»; «популісти»; «мужні»; багаті; спеціалісти; ідеологи. Однак, ці класифікації сформульовані для стабільних суспільств і не зовсім придатні для України, яка має особливості, пов'язані з ментальністю, станом розвитку економіки та політики.

Суттєвим внеском до теорії еліт є обґрунтування еліти відповідно до потреб національного державотворення, зроблене у свій час українським політологом В. Липинським. Його концепція «національної аристократії» полягає у тому, що ні етнографічна (етнічна) маса людей, ні мова, ні окрема територія автоматично не творять нації. Це здійснюється активною групою цієї нації, на ґрунті культурних, моральних і політичних цінностей якої й формується нація.

Другим напрямом пошуків «українського варіанту» теорії елітаризму став радикально-націоналістичний підхід, що був репрезентований насамперед Д. Донцовим (1883-1973). У своїй праці «Націоналізм» та численних статтях він, спираючись на думки Ф. Ніцше, Ж. Сореля, В. Парето, Г. Зіммеля, сформулював основні положення нового українського націоналізму. Важливе місце в цій теорії займав постулат про утворення національної еліти – «вибраної ініціативної меншості». Д. Донцов писав з цього приводу, що не народні маси творять історію, а відважна, спрагнена влади ініціативна меншість, яка є підставою «всякого майже суспільного процесу [1, с.290]. Така меншість, продовжував він, – «... це група, яка формує неясну для «неусвідомленої» маси ідею, робить її приступною цій масі і, нарешті, мобілізує «народ» для боротьби за цю ідею». Тому, твердив він, «ніколи пасивна юрба, лише активна меншість є суспільно-творчою силою...» [1, с.286, 287]. Основними завданнями цієї еліти є внесення у свідомість українства національної ідеї, націоналістичної ідеології та формування нової психології. «Мусимо, – писав Д. Донцов, – набрати віри у велику місію своєї ідеї і агресивно ту віру ширити. Нація, яка хоче панувати, повинна мати й панську психіку народу-володаря» [1, с.312]. За Д. Донцовим, в основі націоналістичної ідеології повинні бути органічність і віра в культурі, власновладність у державі, провідництво, ієрархія у громаді [1, с.339].

Тези Д. Донцова про ініціативну меншість у певному сенсі розвинув і інший західноукраїнський мислитель М. Шлемкевич (псевдонім Іванейко; 1894 – 1966). У праці «Провід і представництво» він зазначав, що успіх української національної революції залежатиме від того, чи вдасться

сформувати національну провідну верству, яка б очолила й здійснила революцію. Цей провід (ініціативна меншість) водночас повинен був чітко сформувати національні ідеали, нову національну ідею, виступити як організуючий чинник народних мас. Тому в опрацюванні на-самперед національної ідеології, політичної доктрини полягало головне покликання і призначення української еліти. Вона, вважав М. Шлемкевич, повинна була творчо підійти до власної історичної національної спадщини, не заперечувати і не відкидати її загалом, а взяти в неї кращі ідеї, думки й сформулювати єдину ідеологічну систему, яка б обґрунтувала національну революцію та наступне політичне життя «на основі спільних утверджень» [2, с.76-77]. Розгляду теми еліт також присвячені роботи: С. Томашівського, С. Дністрянского, В. А. Потульницького.

В дослідження української еліти важливий внесок зробили такі українські вчені, як Д. Видрін, Д. Табачник, І. Мигович, А. Пахарев та ін. Однак питання всебічного дослідження стану української еліти, її впливу на структурування суспільства та перспективи розвитку, на сьогоднішній день залишаються досить актуальним.

Відтак, *метою цієї статті* є дослідження особливостей формування і розвитку еліти як одного з вирішального факторів впливу на розвиток соціуму, окреслення перспектив розвитку української еліти.

Що являє собою нинішня українська еліта, кого ми, власне, можемо віднести до неї питання неординарне, багато в чому суперечливе. Кого ми відносимо до такої еліти: а) кращих представників українства (а не людей за певним соціальним статусом); б) меншість, що здійснює найважливіші функції в суспільстві?

На нашу думку, розгляд цього питання слід розпочати з дослідження свідомості та поведінки представників еліти як суб'єктів соціального розвитку. В цьому контексті, слід відмітити роботу Л. Васильєвої «Теория элит: социология политики». Розділяючи її думку і бачення, розглянемо ряд важливих поглядів на еліту та ерзац-еліту, таких схожих за цілим рядом властивостей, однак, маючих різні ціннісні орієнтації та засоби задоволення базових потреб, що призводить, врешті-решт, до того, що вони відіграють різні соціальні ролі, по-різному впливають на розвиток суспільства.

«Поведінка» є особливим варіантом обміну (взаємодії) між зовнішнім світом та суб'єктом. За словами швейцарського психолога Ж. Піаже: «поведінка, що розуміється як функціональні обміни, ...обумовлює існування двох найголовніших та взаємопов'язаних аспектів: афективного та когнітивного» [3]. Ж. Піаже вважає, що існують такі регуляції, які обумовлюють фінальність поведінки, встановлюють її цінності – «саме такими цінностями повинні характеризуватися енергетичний та економічний обмін суб'єкта з зовнішньою середою» [3]. Ж. Піаже пов'язує цінності з реакціями енергетичного обміну у зовнішньому середовищі та висловлює це через когнітивний аспект поведінки. Когнітивна психологія, розглядаючи поняття когнітивної структурованості мислення, об'єднує феномени «людини, що пізнає» та «людини діючої». Це поняття значно ширше ніж сам «інтелект». Взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємообумовленими стають такі складові поведінки як варіативність, соціальність (що виявляється через цінності та характер установки), адаптивність. Індивіди, які мають такі якості як, висока варіативність поведінки, висока когнітивна структурованість мислення, здібність до соціальної адаптації, соціально важливий характер установок, є еліта. Можна стверджувати, що еліта відбирає інформацію, яка приносить соціуму, до якого вона належить, максимальну користь.

У еліти як суб'єкту соціального розвитку є соціальний антипод – ерзац-еліта («Ерзац» від нім. «Ersatz» – неповноцінний замітник, сурогат). Як вже зазначалося раніше, ерзац-еліта має деякі якості властиві еліті (високу когнітивну структурованість мислення, чітку та виразну здібність до соціальної адаптації), однак не має важливої якості еліти – високої варіативності мислення. Крім того, що найважливіше, на нашу думку, це те, що ціннісні орієнтири ерзац-еліти в деяких аспектах прямо протилежні орієнтаціям представників еліти. Їхні відмінності базуються на різних способах задоволення базових потреб [4].

Спрямування характеру установки ерзац-еліти на задоволення, в першу чергу, особистих інтересів, низька варіативність поведінки, пов'язана з побудовою обмеженої моделі карти світу, конформістський характер соціальної адаптації – все це призводить, врешті-решт, до того, що еліта та ерзац-еліта відіграють різні соціальні ролі.

Еліта будує свої відносини з оточуючим середовищем за принципом «буття», а не «оволодіння»(що характерно для ерзац-еліти), кожен представник еліти здатний до самопожертви та самообмеження заради суспільного блага.

Представники еліти не розглядають власний добробут у відриві від добробуту оточуючих. В силу характерних для еліти когнітивних характеристик еліта розуміє, що стабільність осо-

бистого положення в нестабільній середі є неможливою. «Відноситися до людей так, як хочеш, щоб відносилися до тебе», – це головний принцип структурування соціальної середі для досягнення рівноваги, усунення конфлікту, пошуку найбільш адекватної інформації. В той час як представники ерзац-еліти, завдяки обраному ними засобу задоволення базових потреб, загальної установки на існування за принципом «оволодіння» (бо саме він обіцяє видимі вигоди – матеріальне благополуччя, високий суспільний статус, охорону, безпеку) мають такі якості, як соціальна мімікрія та підлабузництво. Окрім того, вони схильні, у разі потреби, до добровільного пригнічення критичного мислення як самих себе, так оточуючого середовища, якщо це потрібно задля збереження існуючого стану. Ерзац-еліта сприяє створенню ілюзії стабільності. Ця імітація примушує її спотворювати та відбракувати інформацію, що надходить з зовнішнього середовища. Еліта відкрита для інформації, і запрограмована на її максимальне та ефективне використання, в той же час, спрямована на збереження своєї популяції і виходить на арену соціальних конфліктів, коли діяльність ерзац-еліти призводить соціум до тупикового шляху розвитку.

Еліта – це сукупність носіїв найбільш значущих цінностей у певному суспільстві, які визнаються членами цього суспільства як особистості, що мають найбільшу компетентність в одній, або декількох сферах діяльності: культурній, релігійній, політичній, соціально-економічній. Еліта в силу цілого ряду соціальних та психологічних причин може здійснювати структурування соціального простору.

Нажаль, на політичному просторі сучасної України домінує ерзац-еліта, представники якої є майстрами політичної мімікрії, оману, ведення політики шляхом маніпуляцій та хитрощів. Однак, важливо розуміти, що чим більше досвідчене суспільство, тим важче застосовувати проти нього будь-які засоби впливу.

Слід навести данні соціологічного дослідження Інституту соціології НАН України спільно зі службою «Соціс-Геллап», згідно з якими 44% респондентів вважають елітою найбагатіших людей, 42% – тих, хто обіймає високі посади. Більш конкретні відповіді дали респонденти, коли їм було запропоновано 15 соціальних категорій людей з проханням визначити, з якою з них у першу чергу асоціюється слово «еліта». Найперші місця зайняли: Президент – 41%; міністри – 31%; народні депутати – 32%; бізнесмени – 32%; керівники банків – 21%; злочинні угруповання – 14%; науковці – 12%; керівники політичних партій – 7,5; актори – 7%; письменники – 5%; військове керівництво – 2,5% [5, с.64]

Ці данні яскраво свідчать про стан суспільства, про його уявлення щодо еліти. Здається, що треба зробити висновок про те, що ми заслуговуємо на таку «еліту», бо світовий досвід свідчить про те, що життєвий рівень усіх прошарків населення та соціально-економічна ситуація в країні визначається саме рівнем освіченості суспільства та його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантією високого рівня життя народу.

Чимало політологів вважають, що виховання демократичної еліти потребує багато років. Ситуація в Україні дуже специфічна. Ті, хто прийшов до влади, висунуті в значному ступені «знизу» і вже після їхнього приходу до керма, виявилось, що якості, які необхідні правлячій еліті, сильно відрізняються від наявного рівня. Наша країна потребує компетентної влади, а значить і еліти, для здійснення глобальних перетворень. Головними якостями якої повинні бути: соціально важливий характер установок, висока ступінь моралі, відданість, визначні професійні якості, відповідальність та ініціативність, творчий підхід до власної історичної національної спадщини. Тільки така еліта зможе зміни існуючий стан в Україні та допоможе наблизитись до європейських і демократичних країн світу. Прикладом можуть слугувати такі визначні постаті у всесвітній історії, як Сергій Радонежський і Махатма Ганді, які сприяли зміні державно-політичного устрою своїх народів, мали виключний вплив на культурно-релігійну сферу суспільного життя. Однак вплив на суспільство, що здійснюють такі особистості базується не на насиллі чи підкоренні, а на компетенції, авторитеті та репутації.

Концепції елітаризму мають значну вагу в дослідженнях суспільства на шляху до встановлення міцної, стабільної держави. Необхідність здійснення ефективних процесів соціального управління роблять елітаризм важливим предметом дослідження не тільки політичної науки, а соціології, психології та ін.

Виключна відповідальність, первинність соціальних та національних інтересів над особистими – все це сприятиме могутності і величчю української держави.

Бібліографічні посилання:

1. **Донцов Д.** Націоналізм / Дмитро Донцов. – Лондон; Торонто, 1966. – С. 286-290, 312-339.
2. **Іванейко М.** Провід і представництво: Етюди до соціології і психології галицького понадпартійного «демолібералізму» / М. Іванейко. – Львів, 1939. – С. 76-77
3. **Пижає Ж.** Психологія інтелекту / Ж. Пижає. – СПб, «Питер», 2004. – С. 7-8.

4. **Маслоу А.** Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб, «Питер». 2003. - С. 64 -72.
 5. Правляча еліта сучасної України. Аналітична доповідь № 10 / М. Шульга, О. Потехін, Н. Бойко, О. Порохонська, Т. Шульга. – К., 1998. – 64 с.
 6. Теория элит: социология политики: монография / Л. Васильева. – М. : Социум, 2011. – 208 с.

УДК 327. 39+330. 161 (477)

А. А. Ирхин

УКРАИНА В СОВРЕМЕННЫХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕРЕНИЯХ

Анализируются геополитические характеристики украинского пространства и выделяются перспективы интеграции в евразийский и европейский интеграционные проекты.

Ключевые слова: Украина, геополитические параметры, пространство, интеграция.

Аналізуються геополітичні характеристики українського простору та виокремлюються перспективи інтеграції в євразійський та європейський інтеграційні проекти.

Ключеві слова: Україна, геополітичні параметри, простір, інтеграція.

Geopolitical characteristics of Ukrainian area are analysed and perspectives of integration to Euro-Asian and European integrational projects are marked out

Keywords: Ukraine, geopolitical characteristics, space, integration

© А. А. Ирхин, 2012

Четыре системные переменные: мировой экономический кризис, рост новых центров силы, убывающая мощь США и усиление роли транснациональных компаний взаимно влияют друг на друга, определяя модель будущего мирового порядка. Несмотря на технологические достижения в области НТР и перенесение акцента в процессе конкуренции государств в область «мягкой силы» и финансовых технологий, борьба за геополитическое пространство остается основной сферой соперничества великих держав, а в современном мире две противоположные тенденции – глобализация и регионализация (логика сфер влияния) жестко конкурируют между собой, формируя значительный потенциал конфликта.

Проблемы развития факторов, оказывающих влияние на формирование новой системы международных отношений, освещают в своих работах следующие украинские и российские исследователи: В. Алчинов, В. Байнев, В. Барановский, Б. Батура, И. Бусыгина, О. Буторина, С. Глазьев, А. Гончаренко, В. Горбулин, С. Гридин, Р. Гринберг, А. Грицаенко, М. Гулиев, М. Гузенко, О. Гурова, М. Делягин, В. Дергачев, Г. Джемаль, А. Дугин, Е. Елисеев, А. Ермолаев, Е. Ефимова, М. Згуровский, И. Зевелев, О. Золотокрылин, Л. Ивашов, А. Ирхин, И. Измоденов, Б. Кагарлицкий, Е. Каминский, Б. Канцелярук, С. Караганов, С. Кара-Мурза, С. Маркедонов, С. Михеев, Н. Нарочницкая, А. Никифоров, А. Панарин, И. Пантин, А. Паршев, С. Переслегин, И. Побединский, Е. Сулима, А. Ставицкий, С. Толстов, А. Уткин, С. Федуняк, А. Филатов, М. Хазин, Н. Черкасов, В. Шевченко, М. Шепелев, Ю. Шишков, М. Шумилов, А. Шутов, С. Юрченко [1].

Из современных американских и европейских историков и политологов, специализирующихся на исследовании данной темы, можно выделить следующих авторов: З. Бжезинский, Ф. Бродель, Б. Бюзан, И. Валлерстайн, Т. Грэм, М. Дойл, Д. Дрезнер, К. Кайзер, Р. Каплан, Ч. Капхен, П. Кеннеди, Р. Кеохейн, Г. Киссинджер, М. Коннелли, А. Коэн, Д. Крамер, С. Лерабби, Л. Линдербург, Г. Люндстад, Дж. Най, Д. Макгваер, Ч. Мейер, Дж. Миршаймер, А. Пар, М. Смит, Э. Тоффлер, Дж. Фридман, Ф. Фукуяма, С. Хантингтон [2] и другие.

Целью данной публикации является определение геополитических параметров украинского пространства. Задача статьи состоит в идентификации на основе выделенных геополитических параметров оптимального внешнеполитического – интеграционного вектора Украины.

Современное украинское государство складывалось из различных частей трёх империй: Османской, Австро-Венгерской и Российской.

Геополитические параметры Украины можно свести к следующим:

- 1) разделённость государства по линии цивилизационного разлома, производной которого является геополитическое районирование страны;
- 2) украинская территория является границей – промежуточным пространством между Европой и Россией. Причем эта разграничительная линия проявляется не только в народона-